

o charakteristiku dominant), paradoxne však hlavným prínosom jej metodológie je koherentnosť, schopnosť vidieť veci v súvislostiach. Práve pre tento prístup k literatúre treba jej knihu vyzdvihnúť.

Lenka Szentesiová

Mgr. Lenka Szentesiová
Katedra slovenskej literatúry
a literárnej vedy FF UK
Gondova 2
814 99 Bratislava
SR
e-mail:framinka@gmail.com

MAJEREK, Rafal: PAMIEĆ, MIT, TOZSAMOŚĆ (SLOWACKIE PROCESY AUTOIDENTYFIKACYJNE W OKRESIE ODRODZENIA NARODOWEGO). Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. 162 s.

Národné obrodzenie a socialistický realizmus existovali v „normalizačnej“ slovenskej literárnej vede takmer ako spojené nádoby a určujúce objekty vedeckého výskumu. Bol za tým ideologicky podmienený pokus o symbiózu národnej idey, ľudovej slovesnosti a proletárskeho internacionalizmu, čo neraz smerovalo do slepej uličky. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch minulého storočia však vznikli aj mnohé heuristicky i metodologicky fundované a dodnes inšpiratívne práce (O. Čepan, C. Kraus, S. Šmatlák, J. Hvišč, A. Mařovčík, P. Vongrej...). Poľská literárna veda (vrátane slavistiky a slovaktiky) mala v tom čase oveľa voľnejší tvorivý priestor a živšie kontakty so západoeurópskou humanistikou. Jasne sa to ukázalo napríklad aj v prácach H. Janaszek – Ivaničkovej či J. Kolbuszewského, ktoré nielen osvetľovali slovenskú literatúru a kultúru prvej polovice 19. storočia z nového a iného zorného uhla, ale vyvolali v slovenskom prostredí aj nečakaný ohlas. Zvláštne je však to, že aj po zmenách v roku 1989 zaujímavé a podnetné práce o slovenskom romantizme vznikli na zahraničných slovaktických pracoviskách. Spomeniem len dve monografie J. Goszczyńskiej o jánošíkovskom mýte a o mesianizme, ostatnú knihu budapeštianskeho slavistu R. Kiss Szemána o Slávy dcére J. Kollára, ako aj knižný debut R. Majereka, mladého slovaktistu, ktorý pôsobí v Inštitúte slovanských filológií na Jagelovskej univerzite v Krakove a prednáša dejiny slovenskej literatúry.

Jeho kniha o „slovenských autoidentifikačných procesoch v období národného obrodzenia“ určite na prvý pohľad zaujme grafickým riešením so siluetou tajomného „hradu v Karpatoch“ – mýtického Devína. Rovnako aj ďalšie ilustrácie Pauliny Karpowicz, čierno-biele portréty slovenských hrdinov a národných buditeľov, majú zvláštnu „auru“. Navonok sú všedne realistické, ale zároveň jedinečne zvláštne. Trochu to súzvučí aj s metódou R. Majereka, ktorý do popísaného a pre mnohých aj profánneho priestoru „národného

obrodzenia“ vstupuje po vlastnej ceste. Neopisuje už známe a empiricky overiteľné javy, ale ich obrazy – tajomné „aury“. Inými slovami, balansuje medzi snahou problému otvárať a túžbou prezentovať ich zrozumiteľným jazykom a v logickej kompozičnej štruktúre. Čitateľom ponúka štýl a koncepciu, ktorá disponuje vedeckou „prísnosťou a presnosťou“, ale aj mierou pragmatického didaktizmu, ktorý ocenia budúci adepti slovakistiky a slavistiky najmä na druhom a treťom stupni vysokoškolského štúdia.

Autor vo svojej práci načrtol, že kolektívna identita nebola a ani nie je raz a navždy daná, ale má charakter premenlivého dynamického otvoreného symbolického znaku, ktorý je zakódovaný a vyjavovaný v „kolektívnej pamäti a mýtoch“. Zároveň ukazuje, že tento kultúrny kód má charakter „textu kultúry“ a otvoreného systému, ktorý možno inovatívne prepisovať a najmä zbavovať zbytočných ideologických fráz a kliše ako aj zakonzervovaných literárnohistorických a literárnoestetických stereotypov. Tieto východiskové otázky sa podrobne analyzujú v úvodnej kapitole, kde sa forsírujú najmä terminologické otázky, ktoré napriek svojej heterogénosti vždy fixovali a stále fixujú isté modely a paradigmy.

V úvodných častiach sa formuluje téza, že v čase slovenského národného obrodzenia je dôležitejší výskum „komunikačných situácií a kultúrneho kódu“, ktoré prehlbujú, rozširujú a prekračujú úzko a prísne vymedzené estetické kategórie. Nepriamo sa tak potvrdzuje aj metaforická téza P. Zajaca o tom, že „slovenský obrodenecký model kultúry tvorí (...) kultúrnohistorickú klenbu nad pojmami ako klasicizmus, romantizmus (...) moderna“. Možno povedať, že aj Majerekov spôsob prezentácie „počiatkov slovenskej národnej kultúry a ideológie“ vychádza zo všeobecných teoretických postulátov „tartuskej školy“ (Lotman, Uspenskij) a podnetov českého literárneho historika a semiotika kultúry V. Macuru. V „znakoch a symboloch“ sa hľadajú „nejednoznačné a premenlivé“ významy – identifikátory kolektívneho vedomia v „znamení zrodu“ a „in statu nascendi“.

V knihe sa intenzívne pracuje s pojmami národ a národné vedomie, ktoré sa v európskych kultúrach interpretujú veľmi rôznorodo. V súčasnej humanistike sú však zaužívané dva modely, postavené na protikladoch: Staatnation/Kulturnation alebo Gesellschaft/Gemeinschaft, v ktorých sa zrkadlí aj známa kollárovská predstava-vízia dvoch vlastí – „v hlave a v srdci“. Známi sociológovia a teoretici „moderného nacionalizmu“ (Gellner a Hobsbawn), zdôrazňujú, že národy a národné vedomia sa formujú – konštruujú „zhora“, pričom predpokladom úspechu je optimálna konštelácia „mocensko-politických“ síl a vhodne komunikujúcich ideí. Ako som už naznačil mladému poľskému slovakistovi sú bližšie metódy „lotmanovsko-macurovskej“ semiotiky kultúry, Eliadeovej „filozofie mýtov“ či sociálnej teórie B. Andersona, ktorý píše o „spoločnostiach vznikajúcich ako obrazy a predstavy“, tzv. imagined community (v poľskom preklade, ktorý využíva aj Majerek – wspólnoty wyobrazone).

V týchto intenciách uvádza autor aj úvodné myšlienky – tézy, z ktorých vzišiel aj názov knihy: 1) „základným problémom kolektívnej identity je pamäť, 2) spájajúcim elementom problémov kolektívnej identity a pamäte je mýtus“ (s. 8). Tieto kategórie sa v textovej štruktúre „expresis verbis“ nevyskytujú, ale práve ony tvoria neuralgické body i skryté súvislosti textov, ktoré sa realizujú, naplňajú, rozvetvujú a rozvíjajú v kapitolách o čase, priestore, identite, jazyku a literatúre. S istou dávkou zjednodušenia by sa dalo povedať, že aj koncept slovenského národného obrodzenia R. Majereka je postavený

na podobnom „mýtovnom podloží slovenského romantizmu – národa ako Popolvára a Slovenska ako Zakliatej krajiny“ ako to poznamenal P. Zajac pri projektoch O. Čepana a J. Goszczyńskiej. Najvýraznejšie sa to ukazuje v kapitole o reflexii histórie a možných spôsoboch (re)konštrukcie času, v ktorom sa nežije, ale ktorý prežíva a čaká na oživenie. Ako poznamenáva Majerek, „*historická a mytologická recepcia času tvoria dva konkurenčné vzorce, ktoré medzi sebou rivalizujú*“ (s. 38). Následne uvádza aj ďalšiu dôležitú a v mnohých smeroch aj univerzálnu poznámku, že „*rovnaké fakty môžu byť interpretované rozličným spôsobom. Objektívny význam nie je dôležitý a často ani neexistuje. Dôležitá je interpretácia v semiotickom zmysle slova, teda to, ako fakt funguje v konkrétnom spoločenstve*“ (s. 44).

Premeny znaku sa analyzujú aj v časti o „geografických údajoch“, ktoré sa v čase národného obrodovania nielen symbolizujú a mýtizujú, ale aj sakralizujú. Autor aj v tomto prípade využíva bohatý pramenný materiál, aplikujúc model opozície „sacrum a profanum“. V zozname literatúry však chýbajú dôležité práce slovenských historikov – monografia D. Škvarnu o vytváraní národných symbolov a štúdia E. Liptáka o symbolike Tattier. Podobne aj otázka „uhorského vlastenectva“ mohla dostať v monografii väčší priestor. Myslím tu napríklad na „skrytý spor“ medzi veľkomoravskou (slovanskou) a svätoštefánskou (uhorskou) tradíciou, ktorá je latentne prítomná a dodnes takmer neodkrytá najmä v dielach katolíckych autorov (Hollý, Fándly...). Iná podoba tejto otázky sa objavuje v prózach a názoroch typického a učebnicového romantika J. Kalinčiaka, ktorý z jednej strany „relativizoval“ ľudovo-slovanský „štúrovský model kultúry“ a zároveň revitalizoval „pamäť, mýtus a identitu“ slovensko-uhorskej, zemiansko-šľachtickej a kuruckej tradície. Zaujímavé, že práve tento ideový moment dostal dôležité miesto aj v najnovšom poľsko-slovenskom „skutočnom“ filmovom príbehu o Jánošíkovi.

Vedecká publikácia R. Majereka síce pojednáva o „všeobecne známych a povinných“ otázkach slovenskej kultúry, ale celkom evidentne vystupuje z radu „sériových grantových brožúrok“, kde sa často iba „opakuje zopakované“. Autor v „slovenskom kultúrnom kóde“ odkrýva nečakané momenty, väzby a konotácie. Ako som už naznačil, otvára problémy a záujemcom o slovenskú kultúru zároveň ponúka solídnu východiskovú didakticko-metodologickú bázu. Na záver, ale nie na poslednom mieste, treba poznamenať aj to, že práca rozvíja najlepšie tradície poľskej literárnovednej slovakistiky. Mladý autor nielen odkazuje na diela svojich učiteľov, ale uvádza ich aj do nových kontextov aktuálnej slovenskej, poľskej a európskej slavistiky, humanistiky a kultúrnych štúdií.

Peter Káša

Doc. PhDr. Peter Káša, CSc.
Katedra slavistiky FF PU
ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov
SR
e-mail: kasa_po@unipo.sk